

ASSESSMENT OF THE ECOLOGICAL AWARENESS AND ENVIRONMENTAL ATTITUDES AMONG THE ORGANIC AND CONVENTIONAL FARMERS FROM THE MAZOVIA VOIVODESHIP

Summary

The aim of the study was to evaluate and to compare the environmental awareness of the organic vs. conventional farmers from the Mazovia Province. The results indicate that farmers running conventional farms have a low environmental awareness of the agricultural sources of pollution. Farmers who run organic farms have relatively higher environmental awareness of the agricultural sources of pollution, however, not all of them. Many conventional farmers see the environmental benefits associated with the environmentally friendly management, but only few of them are interested in running such a holding. Environmental education, designed to increase the awareness of organic and conventional farmers should be treated with priority. This will help to reduce the improper agricultural practices. Farmers who wish to convert their farms into organic method should be supported with the financial and substantial help, provided by the Agricultural Advisory Centers and public institutions.

Key words: ecological awareness, organic farmer, conventional farmer, environment

OCENA ŚWIADOMOŚCI EKOLOGICZNEJ ORAZ POSTAW PROŚRODOWISKOWYCH WŚRÓD ROLNIKÓW EKOLOGICZNYCH I KONWENCJONALNCH Z WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Streszczenie

Celem niniejszej pracy była ocena oraz porównanie świadomości ekologicznej producentów rolnych gospodarujących metodami ekologicznymi i konwencjonalnymi na terenie województwa mazowieckiego. Wyniki wskazują, że rolnicy prowadzący konwencjonalne gospodarstwa mają niską świadomość ekologiczną na temat rolniczych źródeł zanieczyszczeń. Rolnicy prowadzący ekologiczne gospodarstwa mają dość wysoką świadomość ekologiczną na temat rolniczych źródeł zanieczyszczeń, jednak nie dotyczy to całej badanej grupy. Wielu rolników konwencjonalnych dostrzega korzyści środowiskowe związane z gospodarowaniem ekologicznym, ale tylko niewielu jest zainteresowanych prowadzeniem takiego gospodarstwa. Priorytetem powinna być edukacja ekologiczna, mająca na celu wzrost poziomu świadomości rolników ekologicznych i konwencjonalnych. Dzięki temu możliwe będzie ograniczenie niewłaściwych praktyk stosowanych w rolnictwie. Rolnikom, którzy zadeklarują chęć przestawienia gospodarstwa konwencjonalnego na gospodarstwo ekologiczne, należy zapewnić pomoc finansową i merytoryczną, świadczoną przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego i instytucje państwowe.

Słowa kluczowe: świadomość ekologiczna, rolnik ekologiczny, rolnik konwencjonalny, środowisko

1. Wprowadzenie

Opracowanie programów rolnośrodowiskowych, a następnie ich wdrożenie jest warunkiem, który musi być spełniony przez każde państwo należące do Unii Europejskiej [9]. Przystąpienie Polski do struktury Unii Europejskiej w 2004 roku wprowadziło szereg zmian w funkcjonowaniu polskiego rolnictwa. Weszły w życie tzw. systemy realizacji wieloletnich programów, których głównym zadaniem jest wspieranie różnorodności biologicznej w rolnictwie. Pierwszym programem był Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006 (PROW 2004-2006). W 2007 roku Polska otrzymała 17,4 mld euro na kolejny Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (PROW 2007-2013) [7]. Aktualnie obowiązujący program rolnośrodowiskowy składa się z 9 pakietów rolnośrodowiskowych: 1. Rolnictwo zrównoważone, 2. Rolnictwo ekologiczne, 3. Ekstensywne trwałe użytki zielone, 4. Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000, 5. Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na ob-

szarach Natura 2000, 6. Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych w rolnictwie, 7. Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie, 8. Ochrona gleb i wód, 9. Strefy buforowe. W kwietniu 2013 roku Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi zaprezentowało założenia dotyczące Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (PROW 2014-2020). W PROW 2014-2020 szczególną uwagę poświęcono także rolnictwu ekologicznemu. Występują dwa priorytety: Priorytet 4 i Priorytet 5. Priorytet 4 składa się z: - poprawy gospodarowania glebą 4C, - odtworzenie, a także zachowanie różnorodności biologicznej głównie na obszarach Natura 2000 4A,- poprawa funkcjonowania gospodarki wodną 4B. Priorytet 5 składa się z:- obniżenia emisji podtlenku azotu oraz metanu z rolnictwa 5D, - wzrostu sekwestracji węgla w leśnictwie i rolnictwie 5E [9]. Według najnowszych danych Głównego Urzędu Statystycznego na dzień 31 grudnia 2011 roku liczba ekologicznych gospodarstw rolnych w Polsce wynosiła 23847, zajmowały one powierzchnię 605 520 ha. W 2011 roku w województwie mazowieckim liczba gospodarstw ekologicznych wynosiła 2228 i zajmowała powierzchnię

50 100 ha [18]. W ostatnich latach obserwuje się jest wyraźny wzrost liczby producentów rolnych gospodarujących metodami ekologicznymi, jak i tych, którzy są w trakcie przestawiania gospodarstwa. Rolnicy ekologiczni to producenci reprezentujący nowe spojrzenie na rolnictwo. Należy w rozsądny sposób realizować cele ekonomiczne i ekologiczne rolnictwa, aby rozwój obszarów wiejskich był skutecznym [9].

2. Cel pracy

Celem niniejszej pracy była ocena świadomości ekologicznej, a także postaw pro środowiskowych wśród rolników prowadzących gospodarstwa ekologiczne i konwencjonalne położone w województwie mazowieckim. Przyjęto hipotezę, że rolnicy ekologiczni prawdopodobnie wykażą lepiej rozwiniętą świadomość w zakresie wpływu rolnictwa na środowisko oraz więcej postaw pro środowiskowych niż rolnicy konwencjonalni. Celem szczegółowym była weryfikacja opisanej hipotezy.

3. Materiał i metody

Materiał badawczy do pracy stanowią dane zebrane na podstawie badań ankietowych. W badaniu ankietowym udział wzięło 100 respondentów z województwa mazowieckiego. W tej grupie połowa rolników prowadziła system gospodarowania ekologicznego, a druga połowa system gospodarowania konwencjonalnego. Rolnicy gospodarujący metodami ekologicznymi pozyskani byli z listy adresów gospodarstw ekologicznych zamieszczonych w Ośrodku Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, zaś pozyskanie rolników gospodarujących metodami konwencjonalnymi było losowe i uzależnione od możliwości logistycznych. Starano się dobrać gospodarstwa o podobnym profilu produkcji i zbliżonej powierzchni.

Należy podkreślić, że było to badanie pilotowe, ponieważ liczba przebadanych gospodarstw była niewielka w porównaniu z liczbą 2013 wszystkich gospodarstw ekologicznych w woj. mazowieckim w roku 2010 (<http://www.ijhar-s.gov.pl/>), dlatego trudno uznać badaną próbę za reprezentatywną dla całego województwa.

Badania ankietowe realizowano od września 2010 roku do stycznia 2011 roku. Ankieta była anonimowa i miała charakter dobrowolny, a respondenci zanim przystąpili do badań byli poinformowani o celu prowadzonej ankiety. Ankieta składała się z 3 części. Pytania w pierwszej części dotyczyły opisu gospodarstwa rolnego, w drugiej części ankietowani musieli opisać gospodarstwo domowe, zaś w trzeciej opisać swój stan wiedzy na temat rolnictwa ekologicznego. Zasadniczym sposobem przeprowadzania ankiety była bezpośrednia rozmowa z ankietowanym producentem, choć kilka ankiet przeprowadzono drogą pocztową lub telefoniczną - dotyczyło to głównie producentów ekologicznych i spowodowane było ograniczeniami czasowymi i finansowymi. Zebrane wyniki opracowano w sposób standardowy dla tego typu badań.

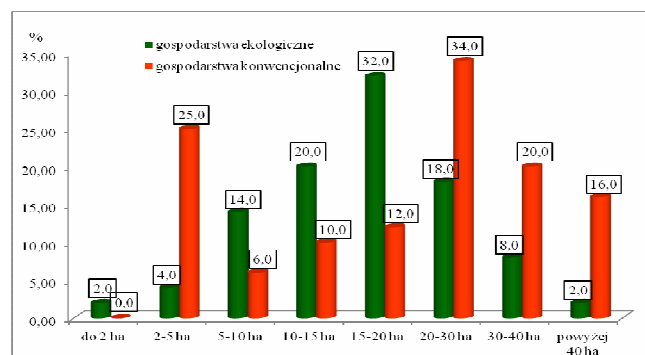
4. Wyniki badań

Zestawienie wyników badań ankietowych przeprowadzonych u rolników ekologicznych i konwencjonalnych przedstawiono za pomocą wykresów słupkowych.

W ankiecie znajdowały się pytania dotyczące charakte-

rystyki badanych producentów rolnych oraz prowadzonych przez nich gospodarstw. Sprawdzone wiedzę badanych rolników na temat wpływu rolnictwa na stan środowiska naturalnego, reprezentowanych przez nich postaw pro środowiskowych i stosowania ekologicznych metod gospodarowania w rolnictwie. Odpowiedzi udzielone przez osoby biorące udział w ankiecie pozwoliły na zrealizowanie wyznaczonego tematu niniejszej pracy.

Analizując płeć ankietowanych rolników prowadzących gospodarstwo ekologiczne dominują mężczyźni 36 osób, tj. 72% badanych, liczba kobiet biorących udział w ankiecie wynosiła 14 osób, tj. 28% badanych. Liczba ankietowanych mężczyzn prowadzących gospodarstwo konwencjonalne była zdecydowanie większa i wynosiła 46 osób - 92% badanych. Liczba kobiet była zdecydowanie mniejsza (4 kobiety), co stanowiło 8% badanych. Analizując wiek ankietowanych rolników gospodarujących systemem ekologicznym stwierdzono, że najliczniejszą grupę stanowią osoby w wieku od 31 do 50 lat - były to 24 osoby, co stanowi 48% badanych. Również w gospodarstwach konwencjonalnych najliczniejszą grupę respondentów stanowili rolnicy w wieku od 31 do 50 lat, były to 32 osoby, co stanowi 64% badanych. W grupie ankietowanych rolników prowadzących gospodarstwo ekologiczne najliczniejszą grupę stanowią osoby, które mają wykształcenie średnie (31 osób), co stanowi 62% ankietowanych. Podobnie w grupie ankietowanych rolników prowadzących gospodarstwo konwencjonalne największą grupę stanowią osoby, które mają wykształcenie średnie, choć liczba ta jest niższa i wynosi 23 osoby, co stanowi 46% ankietowanych. Praca tylko w gospodarstwie rolnym jako źródło dochodu w grupie rolników produkujących metodami ekologicznymi stanowiła 58%, natomiast wśród rolników produkujących metodami konwencjonalnymi wynosiła 70%. W grupie rolników ekologicznych inne pozarolnicze źródła dochodów posiadało 42%, a w grupie rolników konwencjonalnych 30%. Z przeprowadzonych badań wynika, że średnia powierzchnia gospodarstwa ekologicznego w województwie mazowieckim wynosiła 16,7 ha, a w gospodarstwie konwencjonalnym 31,7 ha. Wynik ten odbiega od średniej krajowej, ponieważ w skali całego kraju to właśnie gospodarstwa ekologiczne mają średnio większą powierzchnię (25,8 ha w 2011 roku) niż konwencjonalne (10,4 ha w 2012 roku), jak wynika z danych publikowanych w Internecie (www.arimr.gov.pl; www.minrol.gov.pl).



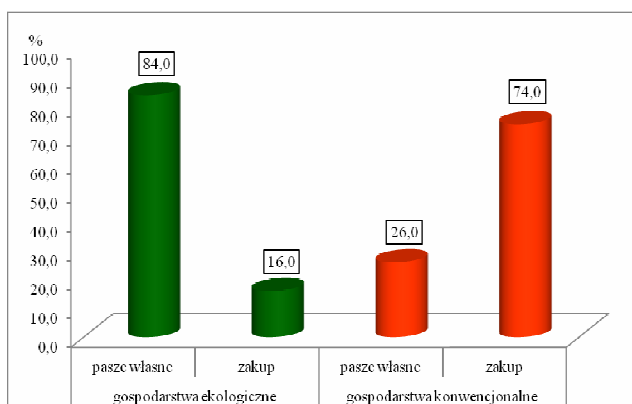
Rys. 1. Powierzchnie gospodarstw ekologicznych i konwencjonalnych

Fig. 1. Area of the ecological and conventional farms

Zarówno w gospodarstwach ekologicznych, jak i konwencjonalnych największą część gospodarstwa zajmowały

grunty orne. W gospodarstwach ekologicznych zajmowały one średnio 6,98 ha, co stanowi 41,7%, a w gospodarstwach konwencjonalnych 14,32 ha co stanowi 45,2%. W gospodarstwach ekologicznych dominuje chów bydła - 78% gospodarstw, podobnie w gospodarstwach konwencjonalnych - chów bydła stanowi 96% hodowli.

W gospodarstwach ekologicznych najliczniejszą grupę stanowią gospodarstwa, które mają od 4-10 sztuk bydła, co stanowi 32%. W konwencjonalnym systemie gospodarowania najliczniejszą - 30% grupę stanowią gospodarstwa produkujące od 21-30 sztuk i powyżej 30 sztuk bydła. Chowem trzody chlewnej zajmuje się 40% gospodarstw ekologicznych oraz 64% gospodarstw konwencjonalnych. 84% rolników gospodarujących metodami ekologicznymi pozyskuje pasze do żywienia zwierząt z własnego gospodarstwa, w 16% gospodarstw w żywieniu zwierząt stosowane były dodatkowo pasze z zakupu. Tylko w 26% gospodarstwach konwencjonalnych zwierzęta karmione są paszą pochodzącą z własnego gospodarstwa, natomiast dodatkowo paszami z zakupu w 74% gospodarstw.

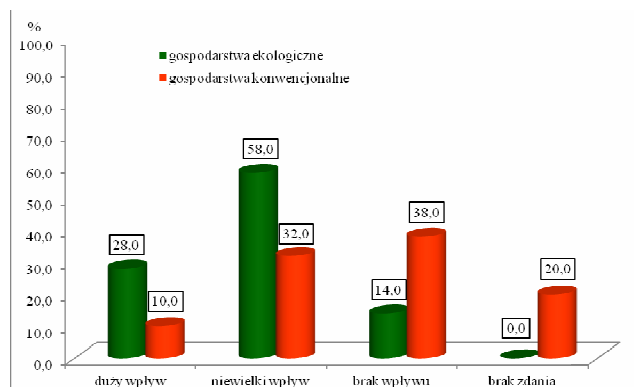


Rys. 2. Pochodzenie pasz dla zwierząt
Fig. 2. Origin of the fodder for animals

Stosowanie antybiotyków w żywieniu zwierząt potwierdza połowa badanych rolników konwencjonalnych, ale zaznacza w polu uwag, że stosuje je tylko w sytuacjach koniecznych. Przeważająca część rolników ekologicznych uważa, że stosowanie antybiotyków w żywieniu zwierząt ma bardzo szkodliwy wpływ na zdrowie konsumentów. Większość respondentów uważa również, że stosowanie antybiotyków dodatkowo obniża odporności tych zwierząt na choroby (86%). W ocenie świadomości ekologicznej wśród rolników badani proszeni byli o wyrażenie swoich poglądów na temat wpływu rolnictwa na zanieczyszczenie środowiska. Uzyskane wyniki prezentują jak bardzo odmienne zdanie w tej kwestii mają grupy rolników biorących udział w badaniu. Respondenci ekologiczni w większości (86%) są zdania, że rolnictwo wpływa na zanieczyszczenie środowiska, natomiast tylko 28% z nich określa ten wpływ jako duży, zaś pozostałe 58% rolników twierdzi, że jest on niewielki. W grupie rolników konwencjonalnych odpowiedzi są bardzo podzielone. 38% badanych rolników uważa, że rolnictwo nie ma wpływu na zanieczyszczenie środowiska, 32% uważa, że zanieczyszcza je w niewielkim stopniu, aż 20% badanych rolników konwencjonalnych nie ma zdania w tej kwestii.

W problemie chemizacji rolnictwa zaobserwowano znaczące różnice w świadomości rolników ekologicznych i konwencjonalnych. 100% ankietowanych rolników ekolo-

gicznych i 90% rolników konwencjonalnych uważa, że stosowanie chemicznych środków ochrony roślin sprzyja powstawaniu skażenia środowiska przyrodniczego. Jeśli chodzi o wpływ środków ochrony roślin na zdrowie człowieka to 98% rolników ekologicznych i 78% rolników konwencjonalnych uważa, że tego typu środki w zły sposób wpływają na zdrowie ludzi.



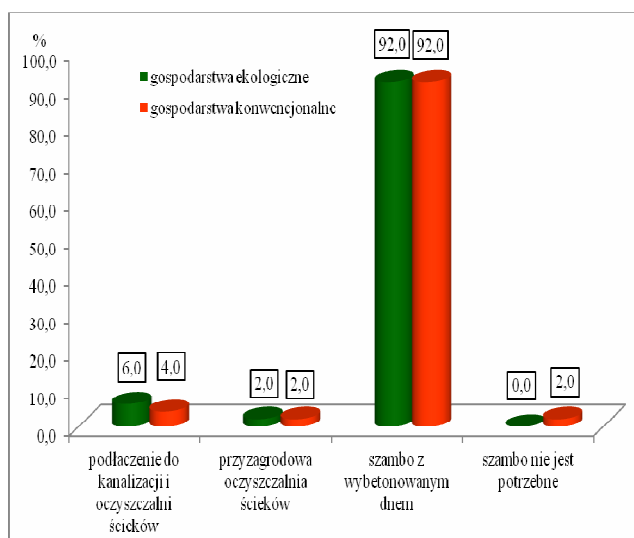
Rys. 3. Pogląd rolników na temat wpływu rolnictwa na stan środowiska

Fig. 3. Farmers' opinion on impact of agriculture on environment condition

Z przeprowadzonych badań wynika, że w żadnym gospodarstwie ekologicznym nie stosowano nawozów syntetycznych, środków ochrony roślin, symulatorów wzrostu itp. Jest to zrozumiałe ponieważ wynika z konieczności zaakceptowania wymogów związanych z produkcją ekologiczną. W gospodarstwach konwencjonalnych środki ochrony roślin stosowało 98% badanych. Rolnicy konwencjonalni najczęściej i w największej ilości stosują środki chwastobójcze ogółem 98% badanych je stosuje, natomiast 58% badanych rolników stosuje środki owadobójcze, a 36% deklaruje używanie preparatów grzybobójczych. W tej grupie respondentów znalazła się 1 osoba, która nie stosowała chemizacji rolnictwa, a związane to było z transformacją gospodarstwa konwencjonalnego na ekologiczne. Nawożenie organiczne i mineralne jest powszechne - w badanych gospodarstwach konwencjonalnych stosuje je 98%, a w ekologicznych 94%.

Kolejną część ankiety stanowiło porównanie oceny świadomości ekologicznej wśród rolników ekologicznych i rolników konwencjonalnych. Na pytanie, jak duży wpływ ma rolnictwo na środowisko, tylko 28% rolników ekologicznych jest zdania, że rolnictwo powoduje duże szkody w przyrodzie. Mniejszy procent, bo tylko 10% rolników konwencjonalnych uważa, że rolnictwo powoduje duże szkody w przyrodzie. Zatrważające dane uzyskano, jeśli chodzi o szkody, jakie rolnictwo wyrządza środowisku. Rolnicy konwencjonalni uważają (aż 38%), że rolnictwo nie wpływa na zanieczyszczenie środowiska. Trochę lepszą świadomość w tym aspekcie wykazują rolnicy ekologiczni, gdyż 14% uważa, że rolnictwo nie ma wpływu na środowisko. Rolnicy gospodarujący metodami ekologicznymi mają wysoki poziom wiedzy na temat stosowania chemicznych środków ochrony roślin w rolnictwie. Wszyscy ekologiczni respondenci są zdania, że używanie chemicznych środków ochrony roślin jest przyczyną skażenia naturalnego środowiska przyrodniczego. 98% respondentów uważa również, że środki te mają negatywny wpływ na zdrowie ludzi. Rolnicy ekologiczni w 74%, zaś rolnicy konwencjonalni

w 44% uważają, że środki ochrony roślin w szybki i skuteczny sposób zwalczają szkodniki, ale także wpływają na wzrost odporności szkodników na te środki. W kwestii dotyczącej uprawy roślin i wypasu zwierząt przy ruchliwych trasach większość badanych rolników ekologicznych (90%) i (58%) rolników konwencjonalnych twierdziła, że taka uprawa i wypas ma negatywne działanie. Kumulacja ołowiu i kadmu w glebie pochodzących ze spalin samochodowych w glebie, a następnie w roślinach wpływa negatywnie na jakość produktów rolnych. Niepokój budzi fakt, że aż 42% rolników konwencjonalnych nie jest świadomych negatywnych skutków tego zjawiska, a aż 8% rolników ekologicznych nie wyraziło na ten temat zdania. Rolnicy ekologiczni uważają w 86%, a konwencjonalni w 62%, że wypas zwierząt w pobliżu ruchliwych tras ma negatywny wpływ na jakość pozyskiwanego mięsa i mleka. Brak własnego zdania miało aż 22% rolników konwencjonalnych i 12% rolników ekologicznych. Istotnym problemem dla rolników jest zagospodarowanie ścieków. Najpopularniejszym i od wielu lat stosowanym sposobem gospodarowania ściekami jest szambo z wybetonowanym dnem. Taki system gospodarowania ściekami stosuje aż 92% rolników ekologicznych i tyle samo rolników konwencjonalnych. Nie jest to jednak bezpieczne dla środowiska, ponieważ nieodpowiednie zabezpieczenie przed wyciekami prowadzi do zanieczyszczenia wód podziemnych. Najkorzystniejszym sposobem jest podłączenie do kanalizacji i oczyszczalni ścieków. Taki system gospodarowania wykorzystuje tylko 6% gospodarstw ekologicznych i 4% gospodarstw konwencjonalnych.



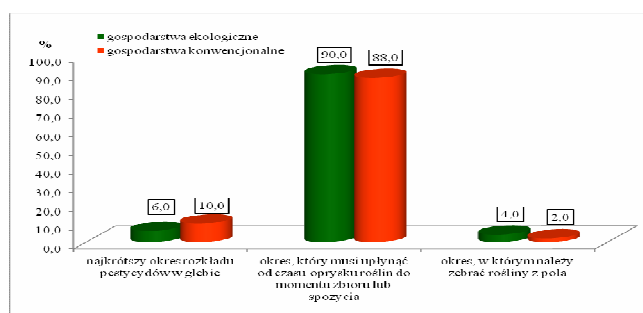
Rys. 4. Sposób zagospodarowania ścieków w gospodarstwach

Fig. 4. Sewage treatment methods in farms

Ocena świadomości badanych grup rolników w kwestii cech produktów spożywczych, na jakie zwracają uwagę w czasie zakupów ukazała, iż w porównywalnym stopniu zarówno rolnicy ekologiczni, jak i konwencjonalni zwracają uwagę na dwa wyróżniki, mianowicie termin ważności i cenę produktu. Różnica była korzystna dla producentów ekologicznych tylko jeśli chodzi o obecność konserwantów, barwników i markę produktów. Ogromną różnicę w świadomości pro środowiskowej między rolnikami ekologicznymi i konwencjonalnymi można zauważyć w kwestii bio-

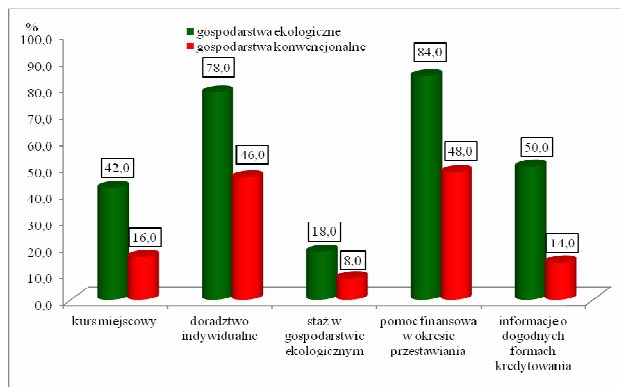
degradacji środków piorących i myjących. Wśród rolników ekologicznych uwagę na biodegradację zwraca 62%, dotyczy to tylko 18% rolników konwencjonalnych. Z opinii rolników ekologicznych można jednak wywnioskować, że pomimo tak dużego zainteresowania biodegradacją niewiele osób stosuje ją w praktyce. Tylko 24% rolników ekologicznych deklaruje, że przywiązuje uwagę do tego, z jakich materiałów zostało wyprodukowane opakowanie danego środka chemicznego. W przeprowadzonych badaniach sprawdzano także wiedzę rolników na temat skutków stosowania ekologicznych metod w rolnictwie. Wyniki, jakie otrzymano były zadowalające, mianowicie 98% rolników ekologicznych i 90% rolników konwencjonalnych uważało, że stosowanie metod ekologicznych w rolnictwie powoduje ograniczenie zanieczyszczenia środowiska naturalnego.

W ankiecie pojawiło się także pytanie o żywność, która pochodzi z gospodarstw ekologicznych. 94% badanych respondentów ekologicznych i 82% badanych respondentów konwencjonalnych twierdzi, że żywność ta cechuje się wysoką jakością. Znajomość instytucji popularyzujących rolnictwo ekologiczne wśród rolników ekologicznych jest bardzo duża, 96% badanych zna takie instytucje i potrafi wskazać przykłady, np. Ośrodki Doradztwa Rolniczego i jednostki certyfikujące, np. Agrobiotest, Bioekspert. Zdecydowanie mniejsza grupa badanych rolników konwencjonalnych zna takie instytucje (tylko 58%) i nieliczni znają przykłady, np. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Badani respondenci wykazują także wiedzę na temat istnienia sklepów z żywnością ekologiczną. 94% rolników ekologicznych zna także inne gospodarstwa rolnicze, które zajmują się produkcją ekologiczną. W grupie rolników konwencjonalnych 52% zadeklarowało znajomość rolników, którzy gospodarują metodami ekologicznymi. Pojęcie okresu karencji zna 90% rolników ekologicznych i 88% rolników konwencjonalnych. W grupie rolników konwencjonalnych 12%, nie przestrzegało tego okresu.



Rys. 5. Znajomość pojęcia okresu karencji wśród rolników
Fig. 5. Knowledge of the term „waiting period” among farmers

Ostatnie pytanie dotyczyło form pomocy rolnikom, przydatnych w momencie przestawiania gospodarstwa. Rolnicy ekologiczni w 84% twierdzą, że najbardziej pomocna jest pomoc finansowa oraz doradztwo indywidualne (78%). Pomoc finansową jako najważniejszą uznało 48% rolników konwencjonalnych, a doradztwo indywidualne 46%. Rolnicy ekologiczni w 42% uważają, że ważny jest także kurs doszkalający, pozwalający zdobyć im wiedzę z tego zakresu.



Rys. 6. Formy pomocy najbardziej przydatne w okresie przestawiania (według rolników)

Fig. 6. The most useful forms of assistance in period of conversion (in farmers' opinion)

5. Dyskusja wyników

W XIX wieku w technologii produkcji rolniczej miały miejsce wielkie zmiany. Rolnictwo konwencjonalne miało osiągnąć jak największą intensyfikację. Możliwe to było przez zastosowanie nawozów sztucznych oraz chemicznych środków ochrony roślin, zastosowania nowoczesnych maszyn rolniczych, oraz wyhodowania nowoczesnych odmian roślin i ras zwierząt. Prowadzone w ten sposób rolnictwo przynosiło ogromne sukcesy ekonomiczne. W związku z tym rolnicy w szybki sposób przekształcali swoje małe gospodarstwa na wielkie arealy uprawowe. Prowadzony przez wiele lat taki system gospodarowania doprowadził do wyjałowienia gleby i nieodwracalnego zniszczenia wielu struktur biologicznych. Konieczna była zmiana systemu gospodarowania. Zaczęto przekształcać gospodarstwa na ekologiczny system gospodarowania, który należy do najbardziej wydajnego, ponieważ prócz kosztów produkcji uwzględnia koszty społeczne i przyrodnicze [12]. Aktualnie prowadzenie rolnictwa w sposób zapewniający ochronę środowiska jest konieczne m.in. przez restrykcyjne wymagania unijne [16]. Obecny stan wiedzy naukowej pokazuje, że to właśnie źle prowadzone rolnictwo jest główną przyczyną niszczenia równowagi ekologicznej środowiska naturalnego [8]. Problem świadomości ekologicznej i postaw prośrodowiskowych wśród obywateli Polski w badaniach naukowych obecny jest od lat 80 XX wieku [10]. Świadomość ekologiczna wg Burgera [2,3] jest to zespół informacji i przekonań dotyczących środowiska naturalnego, a także postrzeganie związków pomiędzy stanem, charakterem środowiska naturalnego, warunkami i jakością życia człowieka. Górka i in. uważają natomiast, że świadomość ekologiczna tworzy się w momencie poznawania przyrody oraz w momencie socjalizacji społecznej [5]. Można zatem stwierdzić, że świadomość człowieka kształtowana jest przez wiele płaszczyzn [15]. Badanie świadomości ekologicznej Polaków do tej pory ujęte było w kilku pracach badawczych, lecz mają one charakter fragmentaryczny i nie stanowią miarodajnych podstaw do stanowczych wniosków [3]. W wieloletnich badaniach Burger stwierdził, że Polacy zamieszkujący tereny wiejskie oraz wschodnią część kraju mają najniższy poziom postawy pro środowiskowej [2]. Perepeczko w 2009 roku przeprowadziła badania na temat świadomości proekologicznej mieszkańców 14 gmin położonych na terenach Zielonych Płuc Polski - Natura 2000 i 5 gminach nie objętych zasięgiem Natura 2000. Wykazała, że respondenci zamieszkujący obszar Natura 2000 posiadają wyższy po-

ziom świadomości proekologicznej niż respondenci nie objęci tym obszarem. Uwarunkowane to jest działaniami edukacyjnymi, jakie przeprowadzono dla rolników, których tereny znajdują się w Obszarze Natura 2000 [14]. Kocik w swoich badaniach nad świadomością ekologiczną rolników uważa podobnie, lecz wysuwa stwierdzenie, że dobre deklaracje ze strony rolników mogą być początkiem zmian [6]. Świadomość ekologiczna polskiego społeczeństwa została zbadana w ostatnich latach przez Bołtromiuka [1], który wykazał, że polskie społeczeństwo charakteryzuje się niskim poziomem świadomości ekologicznej.

W badaniach przeprowadzonych przez Glińskiego stwierdzono, że rolnicy mają niski poziom świadomości ekologicznej i wykazują małe zainteresowanie problemami ekologicznymi, liczą się głównie korzyści finansowe [4]. Rolnicy decydują się na przekształcanie gospodarstw konwencjonalnych na ekologiczne, gdyż motywowane jest to głównie chęcią osiągnięcia większych profitów finansowych. Runowski [14] i Średnicka [15] stwierdzili, że niski stan świadomości ekologicznej wśród rolników spowodowany jest niewystarczającym poziomem posiadanej przez nich wiedzy. Oszmiańska przeprowadziła badania i uzyskała odmienne wyniki, mianowicie wielu rolników uważa, że problemy związane z ochroną środowiska są niezwykle istotne [12]. Z badań przeprowadzonych przez Wiater [16] w pytaniu dotyczącym świadomości ankietowanych rolników z miejscowości Choroszcz na temat postępowania ze ściekami wynika, że ankietowane osoby wiedzą, iż ścieki odprowadzane bezpośrednio do środowiska są szkodliwe. Mimo to niektóre osoby nadal tak postępują. W prezentowanych wynikach badań, jak i w wynikach uzyskanych przez Wiater [16] widać zarysowującą się rozbieżność między deklarowanymi poglądami a rzeczywistym postępowaniem. Prawidłowo prowadzone postępowanie człowieka w środowisku naturalnym powinno opierać się na znajomości i poszanowaniu przyrody. Zatem edukacja ekologiczna ma ogromne znaczenie dla realizacji zasad zrównoważonego rozwoju [16].

Uzyskane w prezentowanej pracy wyniki wyraźnie wskazują, że rolnicy ekologiczni z woj. mazowieckiego wykazują większą świadomość ekologiczną i więcej postaw prośrodowiskowych niż rolnicy konwencjonalni. Podobne wyniki uzyskali Kings i Ilbery [6] w Anglii – 96% rolników ekologicznych prowadziło prace na rzecz ochrony przyrody w swych gospodarstwach, podczas gdy dotyczyło to tylko 76% rolników konwencjonalnych.

6. Stwierdzenia i wnioski

1. Rolnicy prowadzący konwencjonalne gospodarstwa mają niską świadomość ekologiczną na temat rolniczych źródeł zanieczyszczeń.
2. Rolnicy prowadzący ekologiczne gospodarstwa mają dość wysoką świadomość ekologiczną na temat rolniczych źródeł zanieczyszczeń, jednak nie dotyczy to całej badanej grupy.
3. Wielu rolników konwencjonalnych dostrzega korzyści środowiskowe związane z gospodarowaniem ekologicznym, ale tylko niewielu jest zainteresowanych prowadzeniem takiego gospodarstwa.
4. Priorytetem powinna być edukacja ekologiczna, mająca na celu wzrost poziomu świadomości rolników ekologicznych i konwencjonalnych. Dzięki temu możliwe będzie ograniczenie niewłaściwych praktyk stosowanych w rolnictwie.

5. Rolnikom, którzy zadeklarują chęć przestawienia gospodarstwa konwencjonalnego na metodę ekologiczną, należy zapewnić pomoc finansową i merytoryczną, świadczoną przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego i instytucje państwowe.

7. Bibliografia

- [1] Bołtromiuk A.: Świadomość ekologiczna Polaków – zrównoważony rozwój – raport z badań 2009, Warszawa.
- [2] Burger T.: Świadomość ekologiczna: między lękiem a działaniem. Raport 1/92, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa, 1992.
- [3] Burger T.: Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego. Instytut gospodarki przestrzennej i mieszkalnictwa, Warszawa, 2005.
- [4] Gliński P.: Polscy Zieloni. Ruch społeczny w okresie transformacji. Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa, 1996.
- [5] Górka K., Poskrobko B., Radecki W.: Problemy społeczno-ekonomiczne i prawne Polski. Ochrona Środowiska. Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 2001, 406 ss.
- [6] Kings D., Ilbery B.: The environmental belief systems of organic and conventional farmers: Evidence from central-southern England. *Journal of Rural Studies*, 2010, 26: 437-448.
- [7] Kocik L.: Między przyrodą, zagrodą i społeczeństwem. Społeczno-kulturowe problemy ekologii wsi i rolnictwa. Wydanie Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2000.
- [8] Kucharska A.: Przewodnik po programie rolno-środowiskowym. Publikacja opracowana w Departamencie Płatności Bezpośrednich Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, 2010.
- [9] Łuczka-Bakuła W.: Ekologizacja rolnictwa a zmiany w świadomości i postawach rolników. [w:] *Problemy Dydaktyki i Wychowania w Akademii Rolniczej w Poznaniu*. Wyd. Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszowskiego w Poznaniu, 1997, 27.
- [10] Motyka T., Tyburski J.: *Rolnictwo ekologiczne programu rolno środowiskowego 2007-2013*. Warszawa, 2009.
- [11] Mroczek J.R., Kostecka J., Korczyńska M.: Ocena roli programu rolno środowiskowego w postrzeganiu przez rolników wybranych aspektów problematyki środowiskowej. *Inżynieria Ekologiczna*, 2013, 34, 189-197.
- [12] Majewski E., Perepeczko B.: Rolnicy – ich postawy i poglądy. [w:] Majewski E. (red.): *Jakość zarządzania w gospodarstwach rolniczych w Polsce w świetle badań*. Wyd. SGGW, Warszawa, 2001, 164.
- [13] Oszymańska M.: Świadomość ekologiczna rolników. *Progress in Plant Protection*, 2005, 45 (1), 351.
- [14] Owczarek E.: Ocena świadomości ekologicznej oraz postaw prośrodowiskowych wśród rolników ekologicznych i konwencjonalnych z województwa mazowieckiego. Praca magisterska, SGGW, Warszawa, 2012.
- [15] Perepeczko B.: Postawy proekologiczne mieszkańców wsi i ich uwarunkowania, *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie*, SGGW, Warszawa, 2012, 5-22.
- [16] Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2009-2010. <http://www.ijhar-s.gov.pl/>
- [17] Runowski H.: *Ograniczenia i szanse rolnictwa ekologicznego*, Warszawa, Wyd. SGGW, 1996.
- [18] Średnicka D.: Ocena świadomości ekologicznej oraz postaw pro środowiskowych wśród rolników ekologicznych i konwencjonalnych w województwie mazowieckim. Praca dyplomowa, SGGW, Warszawa, 2006.
- [19] Wiater J.: Ocena świadomości ekologicznej gminy Choroszcz. *Rocznik Ochrona Środowiska*, 2011, 13, 653-680.
- [20] www.fundacja.ogr.ar.krakow.pl
- [21] www.ijhar-s.gov.pl
- [22] www.arimr.gov.pl
- [23] www.minrol.gov.pl